

Osim toga, postoje i knjige o pučkom liječenju, pisane u prijašnjem vremenu društvenog razvoja. One imaju danas samo povijesno značenje a gotovo nikakvo praktičko. Iz njih smo opisali nekoliko uputa o upotrebi ljekovitih biljaka u liječenju pojedinih bolesti različitih organskih sustava. Neke od tih uputa pisane su 100 godina prije osnivanja prve veterinarske škole u svijetu pa u njihovom sadržaju većinom nalazimo magično-religiozne postupke, same ili u kombinacijama s racionalnim lijekovima. Zanimljivo je da je većina uputa pisana za liječenje konjske bolesti, pri čemu velik dio otpada na bolesti ekstremiteta.

Te upute potvrđuju o gotovo nikakvoj današnjoj vrijednosti liječenja pojedinih bolesti. U tim knjigama stvarana je vlastita predodžba o prirodi bolesti kao i način liječenja. Narod si je pomagao kako je mislio da je najbolje ili kako je mogao i znao.

I u NOR od god. 1941. do 1943. se upotrebljavalo ljekovito bilje, jer nije bilo lijekova, ali bez značajnijeg uspjeha.

LITERATURA I IZVORI:

¹ Gelencić N., *Prirodno liječenje biljem*, Zagreb, 1979. - ² Grmek M.D., *Srednjovjekovne rasprave Jakobela Viturija Trograna o liječenju lovnih ptica i konja*. Zagreb, 1969. - ³ Kušan F., *Ljekovito bilje*, Zagreb, 1938. - ⁴ Sadić S., *Narodno zdravlje*, Svjetlost, Sarajevo, 1968. - ⁵ Šćrbac J., *Pjesmarica - Koinska vrchtva*, Zagreb, 1687. - ⁶ Životić D., *Životić D., Životić S., Ljekovito bilje u narodnoj medicini*, Beograd, 1982. - ⁷ *Ljekaruša*, bez naslova, II dio, 1845 (vlas. prof. dr M. Grmek) (rukopis). - ⁸ *Odobrena knjižica lijekova za konje*, 1755 (prev. iz lat. originala dr T. Smerdelj) (rukopis).

Vesna VUČEVIĆ-BAJT

Faculty of Veterinary Medicine, University of Zagreb and
Scientific Society for History of Health Culture of Croatia - Zagreb, Zagreb

THE USAGE OF MEDICINAL HERBS IN DOMESTIC ANIMALS TREATMENT

Key words: Veterinary ethnomedicine; Medicinal herbs

Nowadays, in all the professions, including veterinary medicine a considerable interest for historiography can be observed. In various medical manuals dating from the 15th to the 19th century some interesting data about the animals' curing have been found. Those manuals reflect the popular medical opinion and the knowledge of medicine of that time. Teurgical and magical methods were predominant in medical treatment but also some medicinal herbs were used. Many plants mentioned in those manuals are nowadays as well known to have healing properties (mallow, elder-tree, horse-radish, plantain, saffron, lime-tree, poppy, broad-bean, lily, ash-tree, hawthorne, fig, wormwood, matted-hair, hemp, garlic, mustard, nettle, chamomile etc.). Medicinal herbs were most often used for medical treatment of the bovine cattle. Often, the same diseases were treated in different ways and with different plants.

Medicinal herbs that could be found in a particular area were used for medical purposes in National-liberation war (1941/45) as well, as there were none or not enough drugs for the medical treatment of animals. Veterinarians had to use all the means available for the animals' curing.

Medicinal herbs have been used in modern medicine too. They are the basis of many drugs manufactured in the chemical works.

(Rad je primljen u Uredništvu 15. I 1990. god.)

Original scientific paper

UDC 39 : 61 / 688.75 / 793.8 / 397 / 299.7

Srebrica KNEŽEVIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i
Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Srbije, Beograd

MASKE U ETNOMEDICINSKOM RITUALU IROKEZA

Od mitoloških vremena do naših dana ima pomena da je lečenje igrom¹ uz upotrebu maski² bio deo terapija koje su primenjivale tradicijske etnomedicine, a naročito interesantna je medicinska praksa Irokeza i njihovih susednih plemena.

Tema na koju bih želeli da skrenemo pažnju i naših medicinskih eksperata nije samo u domenu etnologije³ već i medicine, jer su Irokezi, dva veka pre Frojda, koristili psihoterapiju zasnovanu na tumačenju snova. Njihova shvatanja su obuhvatala u osnovi veoma moderno posmatranje podsvesnog, a kroz ritualnu praksu, bilo u preventivne svrhe, ili u cilju lečenja, oni su uspostavljali vezu s jedne strane sa duhom, a s druge sa obolelim.

Medicina američkih domorodaca i mesto umetničkih objekata u njoj

Kontaktima kultura stare Evrope i Novog sveta, nauka se obogatila masom podataka, koji su našli praktičku primenu u ishrani i načinu života, a zatim i u mnogim naukama. Farmacija i medicina vremenom su saznale za masu sasvim novih mogućnosti, koje su, istražene i primenjene, postale deo opšte zdravstvene kulture mnogih generacija i pre nas i verovatno posle nas. Indijanska medicina obuhvatala je brojna iskustva i terapijsku praksu Maja, Acteka, hirurška iskustva i znanja Inka i brojnih plemena Severne Amerike, koji su mada pre savremene naučne medicine nikad nisu čuli za vitamin C, znali uspešno da leče i spreče posledice skorbuta. Isto tako i upotreba sredstava za sprečavanje ovulacije i kontrolu menstruacijskog ciklusa, pomogla je istraživanju i otkriću savremenih sredstava tipa "antibebić pilula". Umesto antibiotičima umeli su da leče uz pomoć gljivica, znali za narkotičke efekte lista koke, i drugih lokalnih anestetika. Koristili su sredstva za kardijalnu stimulaciju stolicima pre nego što je digitalis pronaden u Engleskoj. Raznovrsna laksacijska i dijurezna sredstva, kao i stotine i hiljade medicinskih biljaka, ušle su iz domorodačke Indijanske medicine u svetsku farmakopeju. No, pored duvana, sarsapile, balsama, kurarea, vanile, petroleuma i drugih korisnih sredstava, medicina Američkih Indijanaca je uključivala i mnoge magijske načine lečenja, koristeći na specifičan način i određene oblike umetničkog izražavanja. Slikarstvo na drvenoj kori, ili na tlu, uz

pomoć raznobojnih polena i peska, iz pesme i igre, izradu skulptura, vokalnu i instrumentsku pratnju i magijske igre, takođe su imale značajno terapijsko dejstvo. Izrada i upotreba maski u ceremonijskoj medicini stoga zaslužuje da na nju ukažemo.

Uloga maski u lečenju

Izrada i upotreba maski u američkih domorodaca imala je široku primenu. Maske su bile pravljene od kože, kostiju i dlake životinja, perja ptica, pletene od kukuruzne šaše, mekog drveta, ali i kamena, školjki pa i plemenitih metala i poludragog kamenja. Međusobno su se razlikovale ne samo po načinu izrade i obliku, već i po funkciji. Nesumnjivo su najinteresantnije drvene maske fantastičnih grotesknih izraza, koje su pravljene u istočnim predelima Severne Amerike i imale svoju prevencijsku, ali i ulogu u lečenju u određenom etnomedicinskom ritualu. Stoga su prvi izveštači po ovim pitanjima, naročito misionari, mnoge ceremonije zdravstvenog karaktera, igre, a pogotovu upotrebu maski, smatrali "đavolskim poslom", te ih ignorisali, osuđivali, ili vredne objekte čak i uništavali.

Zahvaljujući činjenici da je Indijanska medicina posmatrala čoveka i njegovo zdravlje i bolest u kompletnom okruženju u prirodi, i, zdravlje smatrala prirodnom ravnotežom i usaglašenosti između zamišljenog i stvarnog, između čoveka i životinja, prirode i duhova, ta njihova filozofija života i zdravlja, bar kod Irokeza, očuvala je kroz stotine godina, sve do naših dana, uverenje u moć pripadnika društva lečioaca, čiji predstavnici, poput narodnih vaučera, iako voze automobile, i gledaju televizijske programe, leče na tradicijski način, pa koriste i posebnu vrstu maski.

Veštačka lica

Najinteresantnija manifestacija umetnosti Irokeza su drvene maske buljavih, zaprepašćenih i zgranutih očiju, velikih mesnatih usana, širokog nosa, ili dugog nosa, koje su od strane pripadnika društva lečioaca upotrebljavane u lečenju. One su nazivane *veštačka lica*, *napravljena lica* i *lažna lica*,⁴ a verovalo se da u sebi sadrže izvanrednu medicinsku snagu. Stoga su od strane lečioaca pravljene na poseban način, u određeno vreme, kome je morao predhoditi i period očišćenja, kroz koji je rezbar dobrovoljno prolazio, podvrgavajući se raznim zabranama. Tražeći pogodno drvo⁵ (američki orah, lipu, vrbu) kreator maske je lutao šumskim predelima očekujući i signal koji će mu pomoći da odabere pogodno živo drvo, koje će mu podariti i vitalnost i moć isceljenja pošto masku izrezbari. U zavisnosti od vremena odabira drveta upotrebiće se boja maske i njena lečilačka funkcija. Ako je drvo odabrano ujutru, ili dok dan napreduje, dok sunce uzlazi na nebu, maska će biti bojena crvenim tonovima. Ako je stablo odabrano u podne, mogle su se koristiti i crvena i crna boja. Za masku čije je stablo odabrano kad se sunce smiruje, obavezne su bile tamne i crna boja. Tom prilikom rezbar maske je svojim alatom zasecao drvo, moleći ga da mu da svoju magičnu moć u lečenju, a drvetu je prinosiu žrtvu u duvanu tri dana. Skromnim alatom, dok duvan sagoreva, rezbar je dubio i prikazivao sve karakteristike lika⁶ i već gotova maska je tako zapravo bila duh drveta, *šumsko lice*. Zato se maskirani igrači, lečioci koji nose ovakve maske u ritualu, ponekad nazivaju i *šumski ljudi*. Kada se govori o mnoštvu maski ili o demonima bolesti, o lečenju koje se obavlja, ili o kolektivnom prevencijskom postupku uz pomoć maskiranih povorki i danas se upotrebljava izraz *šumski narod*.

Ako imamo u vidu da se ove maske koje se urezuju u živo drvo i na njemu tako reći konačno skulptorski uobličavaju, rade na prostorima gde žive Šumski Indijanci i

obuhvataju prostor Kanade, Velikih jezera, države Njujork, sve do Floride na jugu, onda je i prirodno da se maske rade od šumskog drveta koje ih okružuje i koje je izvor njihove ekonomije, ali i osnova religije.

Maske su materijalizovani izraz verovanja Irokeza da oko njihovih kuća i staništa⁷ i u njihovim lovištima ima *letećih glava*, koje fujukanjem vetra teraju lovinu, odaju lovca koji se prikrada, ali i nanose mu bolesti, nabez, oduzetost lica, udova.

Slika br. 1. Tek što je snivao određeni san, Irokez, član društva lečioaca veštačkog lica odlazi u šumu i odabira živo drvo, na kome, ne obarajući ga, rezbari šumsko lice. Tri dana se moli duhu drveta i prinosi žrtve u duvanu i na kraju, skida svoju skulpturu sa debla, nosi je kući, gde je dubi sa unutrašnje strane, buši otvore za oči, usta. Zatim je boji, oči oiviči (može i metalom). Na skici je prikazana maska u fazi dok je još na živom stablu šumi.

Stoga su u zbirka muzeja koje sam imala prilike da posetim, i da u njima radim⁸, u ekspozicijama tematskih izložbi, ove maske bile, kao i u publikacijama⁹, veoma raznovrsne. One su predstavljale i dobroćudna lica, i zla, zloćudna lica. Neke

Slika br. 2. Maska sa licem zgrčenim od bola.

su maske bile strašne u izrazu (da bi i same oterale bolesti izazivajući strah bolesnika), neke su predstavljene sa krivim slomljenim nosom, iskrivljenim ustima, oduzetim licem. Deluju kao lica iskrivljena od bola; nekima je dat izraz kao da se ta kriva usta cerekaju, oči namiguju. Položaj usana je davao izraz ovim veštačkim licima te su u nekih usne bile bolesno natečene, ili otvorene kao da zvižde ili duvaju a obrazi su izgledali naduvani, kao da traže da puše duvan u cilju žrtve, ili hranu, kašu od kukuruza. Na nekim maskama isplažen je crveni jezik¹⁰, na drugima se vidi niz drvenih ili umetnutih koštanih zuba. U većini one su bile strašne u izgledu, jer su bile dopunjene rasčupanom kosom, najčešće vlasima i pramenovima koji su se spuštali sa obe strane maske uokvirujući lice. Korišćena je griva bizona, ljudska dlaka i konjska struna, a nekad su se služili i svilom od kukuruza. Maske koje predstavljaju starce imaju dugu "sedu" kosu i obavezno naborano čelo i lice.¹¹ Seneka Indijanci nabore iznad nosa nazivaju "kornjačin rep", zato što podsećaju na trag koji kornjača ostavlja u blatu. Kod nekih je istaknuta brada, ispod koje se nastavlja drška koja zgodno služi maskiranom igraču da bi masku držao ispred lica.

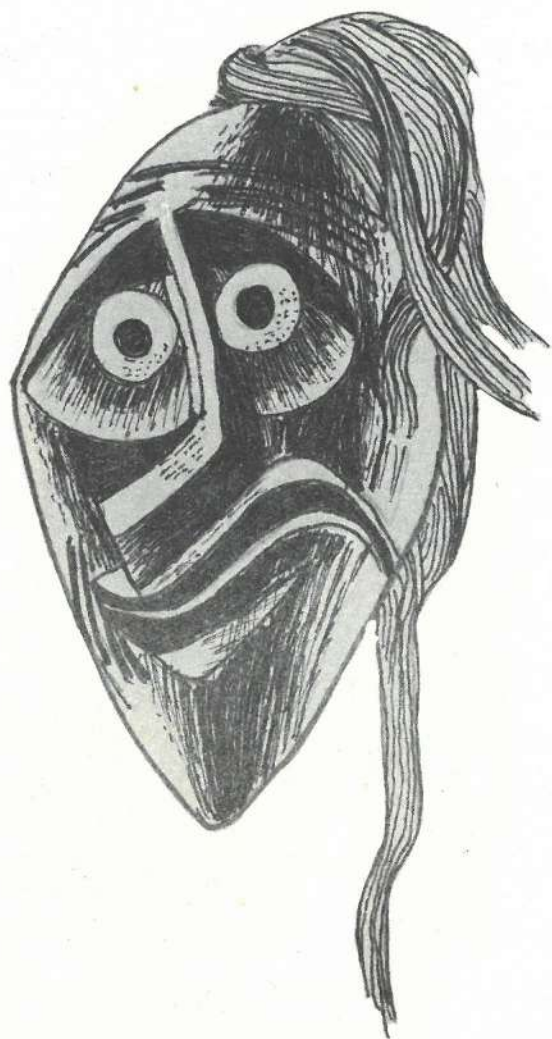
Slika br. 3. Kao da je portretisano lice bolesnika posle pretrpljenog krvarenja u mozgu sa iskrivljenim natečenim usnama i povrednim "rascvetanim nosom".

San kao podstrekač i inspiracija kreatoru maske

Još u V veku pre n.e. opisao je otac medicine Hipokrat "disocijaciju": pojavu u kojoj duša zadržava u snu sposobnost mišljenja i osećanja. Kao lekar bio je uverenja da se u snu mogu javiti bolesti koje prete, ne zbog delovanja nekog demona, već zbog toga što se smetnje, koje se danju ne primećuju, jače zapažaju kad čovek spava.

Demokrit, otac moderne atomistike, prvi je oko 460. god. pre n.e. razvio ideje o zavisnosti sna od opažanja. San, govorio je, ne stvara u fantaziji nove slike koje još nisu postojale, nego samo preoblikuje ono što se već doživelo¹². Po Jungu san nastupa kao dopuna svesnog, kao opomena, putokaz ka budućim činima. Određen san je i vesnik opasnih bolesti.¹³ Bjerre shvata san kao važno fiziološko-biološko zbivanje. Smatra da san služi "razvijanju života", a već samim svojim postojanjem, lečenju

Slika br. 4. Pored krivog, možda slomljenog nosa i iskrivljenih ustiju, izraz maske upućuje humorističku, optimističku poruku.

duševnih konflikata.¹⁴ Frojd je bio prvi koji je psihoanalizi pribavio svetsko značenje i time prvi put sistematski uveo san u službu lečenja neuroza. Za sadašnjost, a i za našu temu, san je mnogo više nego što je to bio ikad ranije: ključ ukupne ličnosti čoveka.¹⁵ To je i odgovor na pitanje: *šta je maska?* Šta je taj facijes, to veštačko lice ili lažno lice, kako se različito naziva? Odgovor bi bio: *dešifrovan san!* Zapravo otelotvorenje sna koje rezbara vodi u proces rezbarenja, čime će se postaviti dijagnoza i kasnije sa maskom uz igru obaviti lečenje. Zato je posredstvom sna važno pronaći šumsko stablo u kome će se u njegovom jednom delu izdubiti lice – lik demona bolesti, ali i lečioca. A da se istovremeno stablo i dalje ostavi uspravno, živo, u šumi, da bi se koristila njegova moć lečenja.

Irokezi su verovali da se za vreme spavanja, putem snova, komunicira sa duhovima. Posredstvom maske i ostalog dela igračkog rituala, smatrali su da se može postići zaštita od bolesti i epidemija, ako se izvode u okviru preventivne purifikacije, ili da se obavi izlečenje uz kompletan igrački ritual.

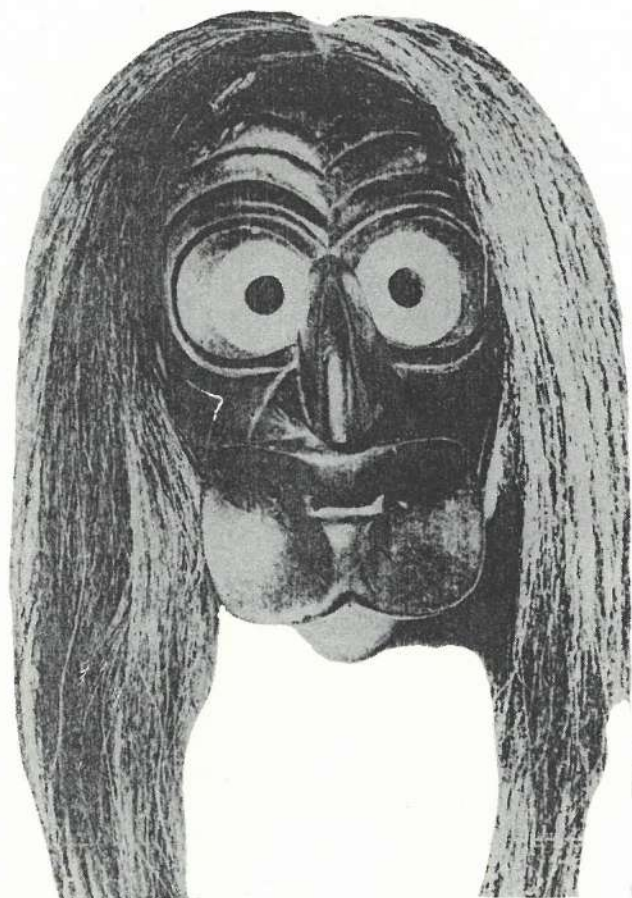
Da bi postao član društva lečioca veštačkih lica, Irokez mora da sanja odgovarajući san u kome mu se jedno takvo lice pojavilo. Članom ovog društva lečioca može da bude i osoba koja je bila veoma bolesna, a koja je posredstvom maskiranih igrača ozdravila, bila izlečena. I žene i muškarci mogu da budu članovi takvog društva, ali samo muškarci smeju da nose maske. Za gravidne žene, kako veruju, nije dobro da prisustvuju obredima lečenja sa ovim maskama, kao ni da sanjaju ove buljave spodebe.

Slika br. 5. Maska tragičnog izgleda, sa ustima koja, kao i oči, izražavaju iznenađenje, zabezекnutost. Od korena nosa, preko čela, pruža se niz nabora tzv. "kornjačin rep".

Snovi su od velikog značaja, a u iskustvu Irokeza sadržane su i neke od ideja moderne psihologije. Kroz snove su, kako su verovali, podstrekivani od duhova na aktivnosti pravljenja maski, a u toku spavanja duhovi su im davali snagu da opstanu u svakodnevnom životu i svetim stvarima. Oni, koji su imali snažne snove, postajali su šamani,¹⁶ moćni da leče bolesti, pogotovu nemire koji bi obuzimali osobe koje su mnogo strašnih snova sanjale, a bez mogućnosti pražnjenja snovima bile ophrvane.

Slika br. 6. Maska zvana veštačko lice demona bolesti, ali i lečioca čije usne i izraz lica daju utisak da želi da puši.

Sa druge strane, pripadnici društva lečioca veštačkih lica mogli su uticati da osobe koje pate od nesanice, ali i mala deca koja neće da spavaju, postanu disciplinovani spavači. Što se tiče dece, njihova neposlušnost se ograničavala pretnjom pa i samo pomenom veštačkih lica. Nesumnjivo da je zastrašujući izgled maskiranih igrača, lečioca, njihovo nerazumljivo mrmljanje, buka čegrtaljka i vihorna povorka, bila uticajna pedagoška mera. Deca koja su ove povorke maskiranih igrača društva lečioca ma i jednom videla, i kad bi odrasla, ako bi se samo poveo razgovor o tome, bila su duboko i trajno impresionirana. Američki antropolog Margareta Mid sećala se svoje sagovornice iz plemena Kajuga, tada skoro starica, koja je živo i plastično evocirala svoje doživljaje što ih je preživela još kao petogodišnja devojčica. Sećala se kako su maskirani iscelitelji došli u njihovu kuću da iz nje "povedu sobom bolesti". U tom njihovom nastojanju oni su zavirivali u svaki kutak, a kako su se deca

bila sakrila ispod pokrivača, oni su i pokrivače zadizali, a deca kao deca, su tada pretrpela strah bojeći se da bi ih ovi čupavi ljudi nepomičnog i ledenog izraza mogli sobom negde povesti. "Sećam se", pričala je ova žena, "da sam u detinjstvu, kad bih bila sama na putu, ili u šumi, prividala ove groteskne glave kako proviruju, i skoro "umirala od straha". Čak i sada, posle toliko decenija od tog vremena, dok o tome razgovaramo, u ušima mi odzvanjaju zvižduci i buka koju su maskirani igrači kud god bi prošli, za sobom ostavljali".¹⁷

Koje su bolesti lečene ovim maskama

Pored već pomenutog nespavanja dece i nesanice, maskirani igrači društva lečioca lečili su i razne vrste strahova, nervnih bolesti i poremećaja. Istraživači ovoga problema navode i izvesne oblike histerijske posesivnosti, koja se nekad pojavljivala među ženama posmatračima ritualnih ophoda. Takve, nervozne žene, već kad izdaleka čuju urnebesnu dreku koju dižu lečioc, njihovo cviljenje, njihove zvečke od kornjačevine, počinjale bi da puze prema vratima, same da cvile i da se grče imitirajući lečioce. Čak su, kad bi ovi bili pušteni u kuću, same zamišljale da su se one preobrazile u lažna lica, pa su jurišale prema vatri, htele da golim rukama hvataju žar i razbacuju pepeo po kući.¹⁸ Tada su ukućani zapomagali, a lečioc bi tada sa maskama pristupali "lečenju" ove histerijske posesivnosti, pepelom i duvanjem dima na njih. Tek tada bi se one smirile, no ipak su stalno tražile da puše duvan. Pošto bi zaspale, nastajalo je olakšanje i za njih i za ukućane.

Simptomi bolesti, koje su igrači sa ovim maskama lečili, odnosili su se na bolesti glave. Nešto manje oni su lečili i vrat, ramena i zglobove. Uostalom, i njihovo ime *lečioc lica*, i ime izazivača bolesti *leteća lica* (koja se prividaju po šumi) nedvosmisleno ukazuju na njihovu specijalnost. "Lečili" su podjednako i mlade i stare. Zato ima maski koje prikazuju mladiće, ali još više stare osobe izboranog lica. Maske su uglavnom muškaraca, jer, "lekar" ne može da bude žena. Doduše, žene mogu, ako su izlečene, da pristupe društvu lečioca lažnih lica, ali one nikad na sebe ne mogu da stave masku niti mogu da leče. To je privilegija muških članova. Zato često ove žene, kao i druge, dok još nisu članice društva lečioca, nastoje da skrenu pažnju na sebe, da izazovu interesovanje za svoje ponašanje, pa ponašanjem i podražavajući cviljenje, smatraju da su se tom svom cilju približile i poistovetile sa veštačkim licima. One mogu sebe proglasiti vidovitim, i u tom slučaju onim bolesnicima koji se ustežu da započnu lečenje, preporučuju koje igrače da pozovu i kako da organizuju lečenje.

Društvo lečioca veštačkih lica obavljalo je i lečenja koja danas spadaju u domen otorinolaringologije. Stoga su na maskama i prikazane groteskno nos, usta i uši. I vrači sa maskama na kojima je bio slomljen nos, veliki nos, ili krivi nos, prvenstveno su pomagali pri povredama nosa i zaustavljali krvarenja iz nosa. Oni su lečili bolesti uha, ali takoše i zujanje u ušima, nesvestice i vrtoglavice. Pristupali su lečenju ako bi se bolesnik ili njegovi žalili da često gubi svest i pada. Maske obojene crvenom bojom upotrebljavane su u lečenju crvenila lica, pega i povreda lica. Obred se tada obavljao u rano jutro, odmah posle rađanja sunca, dok dan napreduje. Crne maske korišćene su kod zastarelih povreda, tamnih podliva, a lečenje se obavljalo u smiraj dana ili noću.

Iskrivljena usta, uvećane i naduvane usne, naduvani obrazi i otvorena usta, rascvetan nos, kao da su oslikavale simptome bolesti na maskama. Stoga, može se

smatrati, da se preko maski mogu dešifrovati i bolesti i nevolje starih Irokeza, čije su mnoge maske sačuvane i nalaze se po muzejima u SAD.¹⁹

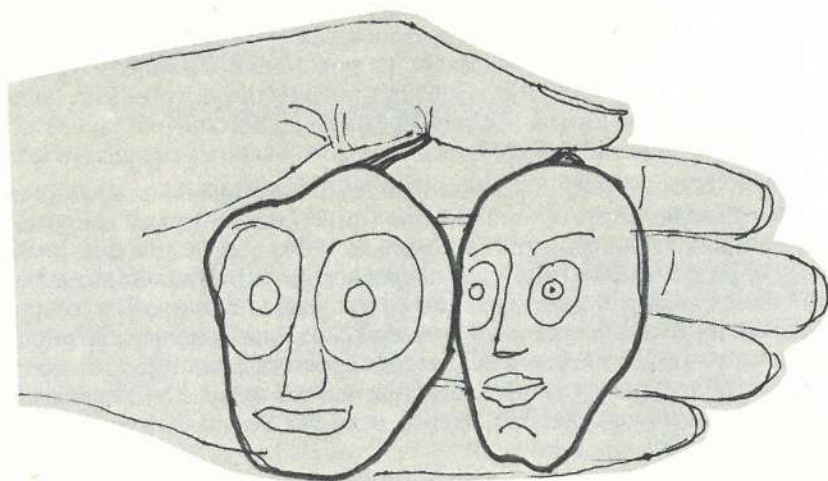
I oftalmološki problemi su donekle prikazani na maskama, jer su ovi vračevi svojim igrama i maskama koje su bile sa izbuljenim ili sa iskrivljenim (nekad opšivnim metalom) očima, pomagali kod očnih bolesti, infekcija, slabljenja vida i drugih komplikacija.

U domen maskiranih lečioća veštačkog lica spadala je i zubobolja, razne vrste oduzetosti izazvanih krvarenjem u mozgu, i sve ostale tegobe, pa i one neuropsihijatrijskog porekla. Neke od maski kao da su fiksirale trenutni bol, ili grč na licu. Neke su portretisale bolesnike i njihov izgled posle preležanih povreda ili moždanih udara.

Rezbar portretira veštačko lice sa jednom ili dve karakteristike, boji masku, dodaje joj kosu, a zatim se ogrće čaršavom, pokrivačem, ili, u prošlosti, travnim ogrtačem, uzima u ruku dugačak štap, kao starac i obavezno zvečku od kornjačinog oklopa. Igrač, nosilac maske, treba da dramatiizuje ostale attribute bolesti i ličnosti koju leči, njegovo uspravno ili pokunjeno držanje, geganje, besmisleno nazalno mrmljanje, jer je tabu govora obaveza za lečioce. Ukupan efekat ovih igara oko bolesnika koje izvode maskirani "doktori" nekad je tragičan, ponekad komičan. A i takvih maski ima: kao da se keze, plaze, namiguju, smeše se. Kao što i među bolesnicima ima onih koji svoje stanje smatraju tragičnim, onih koji ga strpljivo podnose, ili onih koji ne haju za sve to.

Minijaturne maske

O velikim maskama ponekad, a češće o ogrtaču lečioća, visi još nekoliko minijaturnih maski²⁰. One su napravljene tako da predstavljaju najčešće lica bez deformiteta i daju se osobama kod kojih je lečenje već jedanput obavljeno. Takođe, ako se daju lečioću veliki poklono u duvanu, ako ga je sačekao u kući kotao sa kivanom kašom, ako su mu dali da ponese puno kokica i slatkiša, on je ukućanima darivao minijaturna veštačka lica, koje su oni vešali u kući, ili nosili kao svojevrsnu zaštitu od bolesti, kao amuleti.

Slika br. 7. Na dlan ruke mogu da stanu dve ili tri maskice, amuleti.

Ima objašnjenja da je maskica pravljenja da bi se rezbar na malom naučio i izveštio. Često se mladići tome odaju iz radoznalosti i priželjkivanja da i oni postanu članovi društva lečioća. Ali tada postoji opasnost da se onaj ko je napravio masku razboli.²¹ Tumači se da maskica može da izazove bolest svog rezbara, pa on tako bolestan mora da potraži pomoć lečioća veštačkog lica, te posle sna, u koji po završenom obredu pada, on sniva i svoje veštačko lice i stiće dozvolu od šumskih lica da u živom drvetu pokuša i napravi pravu, veliku masku.

Od davnih pomena o lečenju uz pomoć maski koje su praktikovali Indijanci, preko detaljnih opisa Jezuita davne 1635. god. i saopštenja brojnih istraživača koji su se bavili kulturom američkih domorodaca, do naših dana je prošlo preko 350 godina. To je svakako veliki period kontinuisane upotrebe maske u cilju lečenja. Nesumnjivo da su rezbari maski i lečioći, udružujući se u društva za lečenje bolesnika *hadigonsa shono*²², odigrali značajnu ulogu u njihovoj zdravstvenoj kulturi. Bilo da je jedan "lekar" sa maskom, ili su nekolicina njih lečili samo jednog bolesnika, ili, da su izvode igre kroz celo naselje, kada je grupa maskiranih igrača lečioća išla od kuće do kuće, obavljajući preventivno lečenje i šireći delovanje svoje magijske medicine, ubeđujući da joj ni jedna epidemija ne može nauditi, bolesti i umiranja nisu mogli da budu stvarno izbegnuti.

Pojavili su se sada novi i savremeniji načini lečenja – "nove medicine". Evolucija kulture i akulturacija nije mogla da bude izbegnuta. Nastojanja prosvetnih vlasti i zdravstvenih radnika, da se uvedu sistematski pregledi, otvore zdravstvene stanice i podignu bolnice, nisu potpuno niti definitivno potisli narodna shvatanja i etnomedicinu. Još uvek se veruje u lečioća koji se poistovećuju sa maskom koju nosi, za koju se smatra da ima snagu da leči bolesti. Članovi društava lečioća još uvek paradičaju noću, dva puta godišnje, da bi snagom tradicije i vere uz pomoć predaka oterali duhove koji prouzrokuju bolesti. Posle toga se priređuju gozbe za članove "lekarskih" svita, puši se duvan, jede tradicijska kaša, da bi se na kraju savremeni lečioći svojim automobilima vratili svojim domovima. I tako, ne samo da društva indijanskih maskiranih "lekara" nisu nestala, već i danas postoje u dobu vrhunca razvoja industrijskog društva, u eri kosmičkih istraživanja, u početku treće informacijske revolucije, a na pragu trećega milenijuma.

NAPOMENE, IZVORI I LITERATURA:

- ¹ Knežević S., *Zdravlje i bolest u našim narodnim igrama sa osvrtom na iste motive kod ostalih Balkanskih naroda*, Makedonski folklor, II, Skoplje, 1969, 3-4, 345-360. – ² Knežević S., *Igre i maske u kontekstu zdravstvene kulture*, Narodna zdravstvena kultura u Srbiji, 8, Beograd, 1990 (u štampi). – ³ Knežević S., *Enologija i narodna medicina*, Zbornik radova, Jugoslavensko društvo za istoriju medicine, Beograd, 1962, 11-19. – ⁴ *Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, I, New York, 1949, 367. – ⁵ Fenton W., *The Seneca Society of Faces*, The Scientific Monthly, 1937, 44, 3, 215. – ⁶ *The World of the American Indian*, National Geographic Society, Washington, 1974, 122-123. – ⁷ Morgan H.L., *Drevo društvo*, Beograd, 1981, 96-97. – Coe T.R., *Sacred Circles*, London, 1977, 73-77. – ⁸ Od 1973. do 1986. god. u više mahova boravila sam u SAD, Meksiku, Gvatemali, Brazilu i Čileu, gde sam u bibliotekama, institucijama i muzejima imala prilike da se upoznam sa elementima zdravstvene kulture Američkih Indijan. – ⁹ Coe T.R., *Sacred Circles*,⁷ 85, fig. 78, 80, 82, 83. – Burland C., *North American Indian Mythology*, Verona, 1968, 64. – La Farge O., *American Indian*, New York, 1957, 50-51. – ¹⁰ Fenton W., *The Seneca Society*,⁵ 216. – ¹¹ Isto, 217. – ¹² Pongracz M., Santner I., *Carstvo snova*, Zagreb, 1970, 43-44. – ¹³ Isto, 87-88. – ¹⁴ Isto, 86. – ¹⁵ Isto, 82. – ¹⁶ La Farge O., *American Indian*,⁹ 51.

-¹⁷Fenton W., *The Seneca Society*,⁵ 238. -¹⁸Isto, 228. -¹⁹Na mojim putovanjima najviše sam se i u nekoliko navrata zadržavala u Njujorku, i u njegovim muzejima: Američkih Indijanaca, Prirodne istorije i Metropolitan muzeju bavila tim pitanjima. Zatim, boraveći u Vašingtonu, Čikagu, Milvokiju, Mineapolisu i drugim centrima, kao i na Univerzitetima koji su imali kolekcije maski, upoznala sam i Irokeške i druge maske, od kojih su mnoge bile sa izrazito antropološkim i medicinskim karakteristikama. -²⁰Coe T.R., *Sacred Circles*,⁷ 82, fig. 68. -²¹Fenton W., *The Seneca Society*,⁵ 233. -²²Covarrubias M., *The Eagle, the Jaguar and the Serpent*, New York, 1954, 281.

Srebrica KNEŽEVIĆ

Faculty of Philosophy, University of Beograd and
Scientific Society for History of Health Culture of Serbia, Beograd

IROQUOIS MASKS IN ETHNOMEDICINAL RITUAL

Key words: Ethnomedicine; Iroquois masks; Ethnomedicinal ritual

In wide expanse from Canada to Florida along the eastern Atlantic coast, Indians had widespread belief in demons of sickness who wait for from the forest. Individuals who could resist them were shamans who in their dreams received message that they could cure the ills if they carve a mask from a living tree and make tobacco offerings. They formed False Faces Society and their goal was to cure disease and drive illness out of village. Twice each year, in fall and winter, they preventively drove out ills and sickness. In case of epidemic in the neighborhood, False Faces would dance around the village in order to protect it from a disease.

Also individual interventions at sick person were performed with these masks. Specialities of these masked Iroquois healers were the ailments of the head, shoulders and joints. They cure not only eye and ear illness, but all kind of infections, nose bleeding and injuries. They also treated toothache, all kind of strokes and paresis as well as other ailments including those of neuropsychiatric origin. Therefore, masks were made with broked noses, mouth skewed to one side, distended open lips and startled eyes. Many masks reveal instantaneous pain or spasm or shows people and their faces after they had suffered nervous breakdown. Maska usually had a long wig made from horsetails, buffalo mane or corn-husk braids. Generally they had terrifying look. And not without reason, as their noisy entrance, brandishing the clubs and making turtle rattle noise, was an application of some sort of shock therapy. They smoked tobacco which they blow to the face of patient then suddenly they run to the fire, plunge their hands into the glowing embers and blow hot ashes while curing the patient. Their pay was tobacco, corn flour or sweets which was believed to be a sacrifice to False Faces. Sometimes they received sunflower oil to rub the masks and "feed them".

In addition to large masks which were carried by the healers, miniature masks were also made and were given to the patients by the healers as amulet.

Iroquois tribe have preserved this old tradition thru the centuries. And today exists Societies although healers reach their patients by car, treatment take place near a television set and as pay they accept money. Preventive ritual takes place once each year and masks are respected and considered sacred.

(Rad je primljen u Uredništvu 10. I 1990. god.)

Original scientific paper
UDC 159.97 : 78.08

Tvrtko ŠVOB

Znanstveno društvo za povijest zdravstvene kulture Hrvatske – Zagreb, Zagreb

PSIHIČKE ALTERACIJE U GLAZBENIM PRIKAZIMA VELIKIH KOMPOZITORA

Tokom razvoja glazbene umjetnosti živjeli su muzičari, dakako, u različito povijesno vrijeme, kada su psihičke alteracije i bolesti bile i različito tumačene. S jedne strane, glazbenici su u raznim historijskim epohama kao dio svoga vremena imali općenito različiti pristup tim pojavama, a s druge strane one su privlačne za glazbenu dramatsku i emocijsku obradu, jer se raznolike psihičke alteracije često iskazuju dramatičnim simptomima.

Podsjetimo se da u povijesnom razvoju shvaćanja psihičkih nenormalnosti nalazimo na činjenicu da je čovjek svodio duševne, kao i druge bolesti, u okvir demonističnog shvaćanja kako su bolesti posljedica zlih duhova. Zbog toga su magične metode liječenja, kao što su trepanacija, egzorcizmi i čaranja bili česti terapijski postupci, osobito baš u slučaju psihičkih poremećaja. Osim demonizma u shvaćanju psihičkih poremetnji, postojalo je vjerovanje da u njihovu kauzalnost ulaze i neka nebeska tijela, osobito Sunce i Mjesec, zatim pojedini jaki afekti, kao i neke opojne droge. Ovakva i slična shvaćanja sačuvala su se i kod skoro svih naroda u narodnoj medicini.

Zbog ovakvog pristupa duševnim poremetnjama, ovima se nisu bavili liječnici, već čarobnjaci i vračevi i u najstarijih kulturnih naroda. Početak znanstvenog pristupa problemu psihičkih oboljenja i raznih otklona od normalnog psihičkog stanja, došlo je tek od doba kada je postalo prihvativo uvjerenje da su duševne bolesti – bolesti mozga (Hipokrat). Od toga se sve više kod duševnih bolesti upotrebljava aktivna somatska terapija, a napuštaju djelomice magične metode. To dakako ne znači da su u cjelini bile racionalne, jer se ne zadržavaju ni od različitih surovih metoda liječenja. Ekstremni somatičari: Celzo (II st.) Soren iz Efeza (II st.) i Aretej iz Kapadokije (II st.) poznaju tri duševne bolesti: maniju, melankoliju i frenitis (febrilni delirij). Galen (II st.) o duševnim bolestima piše vrlo malo, a još se manje o njima piše u medicinskoj literaturi iz vremena poslije njega.

Kršćanstvo je opet donijelo egzorcizam i druge magično-religijske procedure u liječenju duševnih bolesti i neuroza, jer se svaka psihička abnormalnost smatrala đavolim djelom. Duševnim bolesnicima se sudilo zbog vampirizma, optuživane su